

Wiesław Romanowicz
(Biała Podlaska)

Religijność polskich i białoruskich studentów

Przyjmując perspektywę socjologiczną religijność najczęściej rozumie się jako funkcjonowanie religii w obszarze społeczno-kulturowym. Jest to fakt społeczny funkcjonujący w życiu społeczeństwa, grupy bądź jednostki. Stąd można powiedzieć, że religijność wyraża się stosunkiem do doktryny, kultu, organizacji religijnej oraz sposobie bycia¹. Tak rozumiana religijność bezpośrednio lub pośrednio kształtowana jest przez Kościół. Możemy ją rozpatrywać jednowymiarowo i wówczas mówimy o religijności instytucjonalno-kościelnej lub rozpatrywać życie jednostki w kontekście nakazów religii². Taki podział religijności jest zabiegiem czysto teoretycznym, ponieważ w społeczeństwie zazwyczaj nie występuje tylko religijność instytucjonalna bądź prywatna. Jako zjawisko społeczno-kulturowe występuje zmienność i podlega procesom rozwoju społeczeństw, zmianom cywilizacyjnym czy kulturowym. Uwarunkowana również jest wieloma zmiennymi, np. wiekiem, wykształceniem, zawodem, płcią, miejscem zamieszkania.

W tym opracowaniu spróbuję określić poziom religijności młodzieży polskiej i białoruskiej, co stanowi podstawowy problem badawczy. Zamierzam go rozwiązać analizując zebrany materiał*. Dla lepszego uchwycenia istoty postaw młodzieży wobec religii zastosuję porównanie z wynikami uzyskanymi przez innych badaczy, którzy ten problem opisują w skali ogólnokrajowej. Celem opracowania jest określenie poziomu religijności na podsta-

¹ Por.: W. Pawluczuk, *Religijność jako sposób bycia*, ZN UJ, „Studia Religiologica”, nr 22, Kraków 1988.

² Por. M. Libiszowska-Żótkowska, *Postawy inteligencji wobec religii. Studium socjologiczne*, Warszawa 1991, s. 24.

* Badania przeprowadzono w dwóch porównywalnych grupach studentów z Polski i Białorusi. Jedną grupę stanowili studenci Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Białej Podlaskiej, a drugą — studenci Uniwersytetu im. Puszkina w Brześciu. Łącznie w badaniach wzięły udział 144 osoby. Szerzej o badaniach można się dowiedzieć z pracy D. Tomczyszyn i W. Romanowicza „Studenci pogranicza polsko-białoruskiego wobec problemów współczesności”, Biała Podlaska 2007.

wie analizy następujących wskaźników: autodeklaracji wiary, określenia głównej podstawy wiary, rozwoju własnej religijności, analizy praktyk religijnych. W oparciu o zebrany materiał badawczy oraz analizę ilościową zamierzam określić charakter religijności studentów, a w szczególności jej instytucjonalny wymiar.

Dużym wzbogaceniem analiz charakteru religijności młodzieży na pograniczu polsko-białoruskim będzie bezpośrednie zestawienie wskaźników religijności studentów białoruskich. Pragnę nadmienić, iż dotychczas brakuje w literaturze polskojęzycznej tego typu badań i w związku z tym zapoznanie się z postawami młodzieży białoruskiej wobec religii staje się potrzebą czasu, aby chociaż częściowo wypełnić pustkę badawczą w tej dziedzinie. Sądzę, że analiza porównawcza obu grup pomoże uchwycić i scharakteryzować specyfikę religijności obu społeczeństw.

Zanim przedstawię wyniki badań, spróbuję uwydatnić zmiany zachodzące w funkcjonowaniu religii na Białorusi. Na wstępie należy zauważyć, iż mimo bliskiego sąsiedztwa geograficznego oba społeczeństwa charakteryzują się odmiennym kontekstem kulturowym. Kontekst kulturowy na Białorusi był uwarunkowany sytuacją polityczną i ideologiczną, jaka obowiązywała w ZSRR. Ówczesne władze w sposób zorganizowany i celowy eliminowały z życia społecznego wszelkie przejawy życia religijnego. W sposób bezpośredni ingerowały w sposób wychowania i sugerowały jedyny słuszny ideał wychowawczy młodego pokolenia. Całość działań polegała na ukształtowaniu ateistycznego społeczeństwa, które religię miało traktować jako archaizm minionych czasów.

Do osiągnięcia tych celów władze posłużyły się możliwie dostępnymi środkami i sposobami, do środków przymusu włącznie. Stosowanie tych metod było możliwe ze względu na funkcjonowanie w tym państwie dostatecznie dobrego aparatu przymusu i szeroko rozwiniętej sieci współpracowników cywilnych. W związku z tym społeczeństwo żyło w ciągłym strachu i głębokiej bojaźni przed uzewnętrznieniem swoich postaw religijnych. Życie religijne i duszpasterskie funkcjonowało w pełnym podziemiu i tylko dzięki odwadze części duchowieństwa i częstokroć bohaterstwie mieszkańców można było zorganizować spotkanie małej grupy zainteresowanych, aby udzielić podstawowych sakramentów i odprawić nabożeństwo. W takich okolicznościach cały proces wychowania religijnego kolejnych pokoleń przebiegał w rodzinach, a domownicy stawali się nośnikami idei religijnej.

Trzeba wiedzieć, że funkcjonowanie rodziny na Białorusi również odbywało się w odmiennych warunkach niż w Polsce. Obecnie jesteśmy świadomi tego faktu, a wyniki badań mówią jednoznacznie, że religijność w Polsce ma charakter rytualny, który zintensyfikował się głównie w środowiskach wiejskich. Było to możliwe dzięki stosunkowo niewielkim zmianom na wsi polskiej. Te naturalne zmiany zapewniały ciągłość kultury, gdzie tradycja

stanowi ważny składnik całych kompleksów kultury narodowej.

W Białorusi sytuacja w tym względzie była odmienna z uwagi na masowe upaństwowienie gospodarstw rolnych i żywiłowe procesy industrializacyjne, które umożliwiały zmiany w uniwersum kulturowym społeczeństwa białoruskiego. W instytucjach publicznych typu szkoła, zakłady produkcyjne, organizacje młodzieżowe, związki zawodowe itp. zachodziła programowa implementacja jedynie słusznych idei i poglądów.

Mając na względzie jedynie w minimalnym stopniu zasygnalizowaną sytuację religijną na Białorusi za czasów komunistycznych, widzimy zupełnie odmienny kontekst społeczno-kulturowy, inny wymiar i zakres zachowań społecznych i o wiele bardziej restrykcyjny stosunek władz do jakichkolwiek przejawów życia religijnego.

Duże zmiany nastąpiły w Białorusi po rozpadzie ZSRR. Te zmiany dotyczą również sfery życia religijnego współczesnych mieszkańców tego państwa. Państwo przestało ingerować w sferę sacrum społeczeństwa, co pozwoliło na odrodzenie się wielu Kościołów, które mogą dowolnie funkcjonować i prowadzić działalność religijną.

W związku z tym badana młodzież białoruska jest pierwszym pokoleniem, które od późnego dzieciństwa miała możliwość uczestnictwa w życiu religijnym wspólnoty, rodziny, regionu czy kraju.

Dokonano charakterystyki badanych pod względem przynależności wyznaniowej. Respondenci z Polski to przede wszystkim rzymscy katolicy — 96%, prawosławni — 2%, świadkowie Jehowy 0,5%. Natomiast dwie osoby stwierdziły, że nie należą do żadnego wyznania, a trzy kolejne uważają siebie za chrześcijan bez bliższego samookreślenia konfesyjnego. Wykazane tutaj znaczne zróżnicowanie wyznaniowe pod względem ilościowym, upoważnia nas podczas szczegółowej analizy religijności do wysuwania wniosków dotyczących głównie konfesji katolickiej.

Założeniem moim było porównanie studentów Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Białej Podlaskiej z młodzieżą białoruską. Takie zestawienie pozwoliło nie tylko na uchwycenie różnic i podobieństw postaw obu grup wobec religii, lecz także umożliwi głębsze ujęcie istoty religijności.

Respondenci z Białorusi to studenci Uniwersytetu im. A. Puszkina w Brześciu, a struktura wyznaniowa jest bardziej złożona niż porównywalnej grupy z Polski. W badaniu wzięło udział 84,4% prawosławnych, 14,2% rzymskich katolików i 1,4% protestantów.

Porównanie z tą grupą uzasadniam zbliżoną strukturą demograficzno-społeczną respondentów, jak i podobnymi założeniami badawczymi.

Znacząca różnica występuje jedynie w zmiennej dotyczącej miejsca zamieszkania. Młodzież z Polski, która wzięła udział w niniejszych badaniach pochodzi głównie ze wsi — 40,1%, małego miasta — 12,5%, średniego miasta — 37,1%, a pozostała — 10,3% z miast liczących powyżej 100 tys.

mieszkańców. Natomiast struktura miejsca zamieszkania grupy porównywalnej z Białorusi kształtuje się odpowiednio: wieś — 27,8%, małe miasto — 20,8%, średnie miasto — 9,7%, duże miasto — 41,7%. Z powyższego zestawienia wynika duże zróżnicowanie środowiskowe badanych. Otóż młodzież, której badania prezentują pochodzi głównie ze wsi i małych miast, a jedynie co dziesiąta osoba badana z miasta powyżej 100 tys. mieszkańców. W grupie porównywalnej z dużych miast wywodzi się ponad 40% wszystkich badanych. W związku z tym możemy przypuszczać, że będziemy charakteryzować dwa typy religijności — wiejskiej i miejskiej.

Kolejną zmienną, która charakteryzuje badanych będzie określenie stosunku do religii swoich rodziców.

Tabela 1. Stosunek rodziców młodzieży polskiej do religii (w %)

	Ojciec		Matka	
Głęboko wierzący	15,4		46,3	
Wierzący	58,3	73,1	49,3	95,6
Niezdecydowany		7,8		2,7
Obojętny		15,5		1,7
Niewierzący		3,0		0

Z tabeli wynika, że rodzice zdecydowanej większości badanych są ludźmi wierzącymi. Przeprowadzając głębszą analizę widzimy, że matki są określane przez dzieci jako osoby bardziej wierzące — 95,6% (suma określania głęboko wierzący i wierzący) niż ojcowie — 73,1%. Potwierdza to tylko znaną cechę polskiej religijności, która wykazuje wyższą religijność u kobiet niż mężczyzn. Podobne wyniki w tej kwestii uzyskała E. Wysocka³. Tam proporcja rodziców (matek do ojców) w kategorii wiary wyniosła 96,67% / 86,08%. O ile wskaźnik stosunku do religii kobiet jest zbliżony, to widzimy znaczną różnicę u mężczyzn, aż 12,98%. Możemy stwierdzić, że ojcowie pochodzący ze środowiska wiejskiego charakteryzują się mniejszym poziomem wiary niż ojcowie ze środowiska miejskiego.

Wiejski charakter religijności potwierdza zestawienie średniego (łącznie) stosunku do religii mężczyzn i kobiet z analogicznymi wynikami badań H. Kubiaka⁴. Wspomniany autor badał zmiany religijności ludności polskiej w związku z migracjami ze wsi do miast i uzyskał następujące dane ludności wiejskiej. Jako głęboko wierzący określiło się 39% badanych (u nas 30,8%), a wierzący 55% (u nas 53,8%). Niewielkie różnice danych dotyczących miejsca zamieszkania i stosunku do religii rodziców już na począt-

³ Por.: E. Wysocka, *Religijność a tolerancja. Obszary zależności*, Kraków 2000, ss. 294.

⁴ Por.: H. Kubiak, *Religijność a środowisko społeczne. Studium zmian religijności pod wpływem ruchów migracyjnych ze wsi do miasta*, Ossolineum, 1972, s. 60.

ku analiz upoważniają do stwierdzenia, że te badania dotyczą respondentów, których cechuje wiejski charakter religijności.

Tabela 2. Stosunek rodziców młodzieży białoruskiej do religii (w%)

	Ojciec		Matka	
Głęboko wierzący	13,9	77,8	6,9	94,4
Wierzący	63,9		87,5	
Niezdecydowany		12,5		0
Obojętny		8,3		2,8
Niewierzący		1,4		2,8

Pomimo ogromnie trudnej i wielce skomplikowanej sytuacji religijnej na Białorusi, stosunek do religii rodziców badanych studentów jest niemal analogiczny jak w Polsce. Różnice dotyczą przede wszystkim we wskaźniku głęboko wierzący u matek. Z porównania obu danych wynika, że więcej matek głęboko wierzących znajduje się w Polsce niż Białorusi i różnica wynosi prawie 40%. Natomiast o ponad 5% jest wyższy wskaźnik wierzących ojców na Białorusi niż w Polsce. Należy nadmienić, iż jest to ocena młodzieży, która globalnie na wysokim poziomie ocenia ogólną postawę swoich rodziców wobec religii.

Specyfika religijności badanej młodzieży

Mówiąc o instytucjonalizacji religii mamy na myśli pewien przekaz doświadczenia religijnego, religijnych postaw, treści, które dokonują się pod wpływem działania pewnych instytucji np. Kościoła, rodziny, szkoły. Tak rozumiana instytucjonalizacja wyraża się w pewnych zachowaniach, rytuałach i realizuje się w czasie rozwoju osobowości każdego człowieka. Stąd możemy doświadczać powstawania nowych ruchów religijnych, rozwoju denominacji, jak również pewnych zmian religii tradycyjnych. Takie pojęcie religijności w ujęciu teoretycznym jest adekwatne i słuszne, jednak w naukach społecznych, gdzie istotę stanowi badanie empiryczne, trudno jest je zoperacjonalizować. Dlatego najczęściej zawęża się ten termin i wówczas badamy raczej „propagowany przez Kościół model i związane z nim oczekiwania”⁵ niż istotę i szeroki kontekst religijności. Wspomniany model w rzeczywistości empirycznej jest możliwy do uchwycenia i polegać będzie w tym opracowaniu na analizie globalnego stosunku do religii.

⁵ W. Piwowarski, *Religijność miejska w rejonie uprzemysłowionym*, Warszawa 1977, s. 24

Tabela 3. Autodeklaracja wiary a płeć (w %)

	Młodzież polska		Młodzież białoruska	
	Kobiety	Mężczyźni	Kobiety	Mężczyźni
Głęboko wierzący	15,7	8,1	7,5	6,9
Wierzący	69,7	69,3	60	31
Niezdecydowany	13,8	16,3	25	34,5
Obojętny	0,8	2,0	7,5	10,3
Niewierzący	0	4,3	0	17,3
Ogółem	100	100	100	100

Ogólne spojrzenie na zestawienie wyników zamieszczonych w tabeli informuje nas o stosunku do wiary badanych studentów. Globalnie możemy stwierdzić, iż 85,4% kobiet i 77,4% mężczyzn z Polski to osoby wierzące, z czego 15,7% kobiet i 8,1% mężczyzn uważa się za ludzi o głębokiej wierze.

Analizując wierzących pod względem zmiennej, którą jest płeć widzimy, że w kategorii wierzący różnice są nieistotne, natomiast kobiety wykazują większą intensyfikację wiary ponieważ „głęboko wierzących” kobiet jest dwukrotnie więcej niż mężczyzn. Podobne zróżnicowanie występuje wśród niewierzących, gdzie brakuje kobiet, a 4,3% mężczyzn deklaruje swoją niewiarę. Również w kategorii obojętny, która określa postawę badanych raczej jako bezreligijną, mężczyzn jest więcej niż kobiet o 1,2%.

Kolejną kategorią, która łączy niejako postawy wiary i niewiary są niezdecydowani. W naszych badaniach za takich określiło się około 15% respondentów, przy czym mężczyzn jest o 2,5% więcej niż kobiet. Po II wojnie światowej badania dotyczące religijności informowały nas o zmiennym charakterze tej kategorii. Wyniki oscylowały od kilku do kilkunastu procent. Wielkość 15% w badaniach prezentowanych i 20,41% w badaniach E. Wysockiej mówią o tendencji wzrostowej niezdecydowanych. Jest to grupa, którą W. Piwowarski charakteryzował jako ludzi, którzy są przyzwyczajeni do tradycyjnego wychowania w rodzinie, wynikającej z historii, a ich religijność ma znamiona „wiary narodu”⁶.

Podobne zróżnicowanie pod względem deklaracyjności wiary występuje wśród studentów białoruskich. Generalnie odsetek wierzących, niewierzących i obojętnych mężczyzn jest większy niż kobiet.

Cechą charakterystyczną tego zestawienia jest fakt, iż w tej grupie występuje mniejsze zróżnicowanie uwzględniając płeć w kategorii głęboko wierzący. Różnica w grupie polskiej wynosiła 7,6%, a w grupie białoruskiej — 0,6%. Takie zróżnicowanie w zestawieniu jest konsekwencją wysokiej oceny swojej religijności przez kobiety z Polski.

⁶ W. Piwowarski, *Blaski i cienie polskiej religijności*, [w] *Oblicza katolicyzmu w Polsce*, Warszawa 1983, s. 26-28

W kategorii wierzący wśród studentów białoruskich następuje duże rozwarstwienie w kontekście płci. Wierzących mężczyzn jest o połowę mniej niż wierzących kobiet oraz ogólnie występuje znaczny spadek poziomu autodeklaracji wiary w porównaniu z grupą studentów z Polski.

Analizując powyższe zestawienie widzimy, że co czwarta kobieta i co trzeci mężczyzna deklaruje swoje niezdecydowanie religijne. Mając na uwadze sytuację społeczno-polityczną na Białorusi, a przedtem w ZSRR możemy przypuszczać, iż są to osoby, które nie tyle są przywiązane do tradycji, lecz głównie to ludzie poszukujący i odkrywający religię jako jeden z aspektów ich życia.

Również odsetek studentów obojętnych jest większy wśród studentów białoruskich. Do tej grupy zaliczymy młodzież, która w chwili badania nie identyfikowała się z religią. Sądzę, że jest to grupa ludzi młodych, która jeszcze nie zastanawia się nad istotą i sensem życia, lecz preferuje hedonistyczno-konsumpcyjny styl życia.

Ostatnią kategorię stanowią osoby niewierzące. Podobnie jak w grupie młodzieży polskiej brakuje w niej kobiet, lecz mężczyzn białoruskich jest o 13% więcej. Są to respondenci, którzy odrzucają religię jako istotny i ważny element w ich życiu, a poprzez jednoznaczną deklarację dystansują się wobec jakichkolwiek wpływów religii na ich życie.

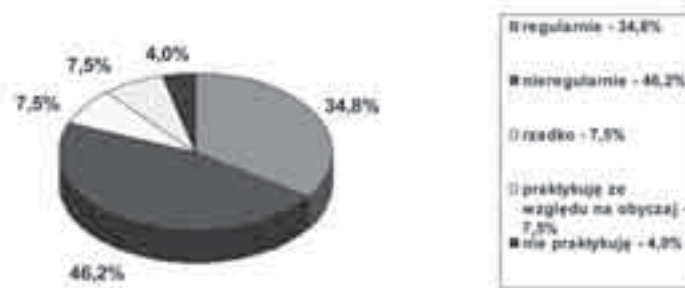
Mając na uwadze dwie skrajne postawy wiary i niewiary możemy pokusić się o wstępne podsumowanie obu grup. W kwestii autodeklaracji wiary młodzież polska jest bardziej religijna niż porównywalna młodzież białoruska, deklarująca niższy poziom swojego związku z religią. Potwierdzeniem tej tezy jest wyższy odsetek studentów niewierzących i obojętnych wobec religii. Taki stan rzeczy może warunkować środowisko zamieszkania. Wysoki odsetek wierzących studentów w niniejszych badaniach może wynikać również z faktu, że wszyscy badani studenci są z I roku. W związku z tym ich stosunek do religii ukształtowany jest przez środowisko domowe, szkołę i najbliższych. Obecnie badani studenci są na kolejnym etapie rozwoju swojej osobowości, który realizuje się w środowisku akademickim, stąd interesujące będzie skonfrontowanie stosunku do wiary badanych po zakończeniu studiów. Takie analizy w szerszy sposób pozwolą określić zmianę bądź stabilność postaw wobec religii*.

Uwzględniając płeć jako zmienną widzimy, że kobiety są bardziej religijne od mężczyzn, szczególnie jest to zauważalne wśród badanych z Białorusi. Konsekwencją takiego stanu rzeczy jest fakt, że odsetek niewierzących i obojętnych mężczyzn jest większy.

* Szczegółowe zestawienie zmienności postaw studentów wobec religii po II wojnie światowej przedstawia M. Libiszowska-Żółtkowska w książce *Postawy inteligencji wobec religii*, Warszawa 1991.

Kolejnym wskaźnikiem religijności instytucjonalnej jest pytanie dotyczące praktyk religijnych. To pytanie ma bardzo ogólny charakter, lecz w sposób bardzo uniwersalny określa stosunek człowieka do rytuałów proponowanych przez określony Kościół. Na ważność tego aspektu religijności zwracał uwagę pomysłodawca tego typu badań G. Le Bras, który jako pierwszy koncentrował się na empirycznym aspekcie socjologii religii.

Diagram 1. Stosunek do praktyk religijnych młodzieży polskiej

Układ diagramu pozwala stwierdzić, że 81% badanych pozytywnie deklaruje swój stosunek do praktyk religijnych. Pytanie dotyczące stosunku do praktyk wiąże się przede wszystkim z religijnością instytucjonalną. W Polsce ugruntował się wymóg praktyk, który w opinii wielu wiernych jest najważniejszym elementem religijności. Związane jest to z cechą religijności ludowej, której wyrazem jest ich systematyczny udział, jako zewnętrzny wizerunek człowieka wierzącego. „W społeczeństwie polskim — pisze Janusz Mariański — religijność zawsze silniej się manifestowała na płaszczyźnie praktyk religijnych, niż w dziedzinie doktryny religijnej i moralnej. (...) stopień uczestnictwa w praktykach religijnych daje szansę określenia „ukościelnienia” poszczególnych środowisk społecznych i całego społeczeństwa”⁷.

Diagram 2. Stosunek do praktyk religijnych młodzieży białoruskiej

⁷ J. Mariański, *Religijność w procesie przemian*, Warszawa 1991, s. 51.

Analizując zestawienie udziału w praktykach religijnych młodzieży białoruskiej jako wskaźnika religijności widzimy znaczną różnicę w porównaniu z młodzieżą z Polski. Generalnie młodzież białoruska praktykuje rzadziej i nieregularnie. Duże rozbieżności występują w skrajnych postawach, bowiem regularnie praktykuje 2,8% badanych, a w ogóle nie praktykuje 17,1%. Natomiast co czwarty badany twierdzi, że uczestniczy w nabożeństwach z uwagi na obyczaj. Wskazywanie na obyczaj jako podstawowy motyw praktykowania jest stosunkowo niejednoznaczne i posiada inne znaczenie niż w przypadku młodzieży polskiej. Ta sugestia wynika z ciągłości religijnej polskiego społeczeństwa, które wyrażało się stałym, bardzo wysokim udziałem w praktykach religijnych. Natomiast przeszłość religijna białoruskiego społeczeństwa była zupełnie odmienna. Postawy religijne przez ostatnich kilkadziesiąt lat były zasadniczo zredukowane, a praktyki zdecydowanie ograniczone. Prawdopodobnie, młodzież obyczajowość potraktowała uznaniowo, bądź odniosła ją do wcześniejszych dziejów. Brakuje — nie tak jak w przypadku młodzieży polskiej — pokoleniowej ciągłości, która mogłaby się przekształcić w rytualizm, jako zasadniczy element kulturowy.

W związku z odmiennym kontekstem kulturowym, świadomość praktykowania młodzieży białoruskiej jest zasadniczo odmienna niż polskiej. Potwierdzeniem tezy o kulturowym uwarunkowaniu praktyk jest identyczny stopień praktykowania przez katolików, prawosławnych czy protestantów.

Tabela 4. Autodeklaracja wiary a udział w praktykach religijnych — młodzież polska (w %)

	Praktykuje regularnie	Praktykuje nieregularnie	Praktykuje rzadko	Praktykuje ze względu na obyczaj	Nie praktykuje
Głęboko wierzący	67	30	0	0	3
Wierzący	35	54,3	5	4,3	1,4
Niezdecydowany	13,7	27,5	27,5	31,3	0
Obojętny	0	0	15,2	79	5,8
Niewierzący	0	0	0	54	46

Już pobieżna analiza rozkładu praktyk religijnych wobec wiary pozwala stwierdzić oczywistą zależność, która mówi, że systematyczność praktyk uzależniona jest od stopnia zaangażowania religijnego. Można powiedzieć, że im student bardziej wierzący, tym regularniej spełnia praktyki religijne. Ten związek potwierdza ludowy charakter religijności badanych. Można domniemywać, że poziom autodeklaracji wiary uwarunkowany jest praktykami, czyli człowiek często praktykujący uważa się za osobę wierzącą bądź głęboko wierzącą.

Tabela 5. Autodeklaracja wiary a udział w praktykach religijnych — młodzież białoruska (w%)

	Praktykuje regularnie	Praktykuje nieregularnie	Praktykuje rzadko	Praktykuje ze względu na obyczaj	Nie praktykuje
Głęboko wierzący	39,8	20,2	18,5	0	21,5
Wierzący	0	11,4	52	32,4	4,2
Niezdecydowany	0	14,3	45,4	37	3,3
Obojętny	0	0	23,8	58,7	7,5
Niewierzący	0	0	0	15,6	84,4

Zależność praktykowania od autodeklaracji wiary różni się w grupie białoruskiej. Interesującym faktem tego zestawienia jest incydentalne praktykowanie przez 18,5% i niepraktykowanie przez 21,5% badanych z kategorii „głęboko wierzący”. Widzimy tutaj specyficzne postawy religijne, które charakteryzują się głęboką wiarą bez praktyk. Brak takiego związku najprawdopodobniej podyktowany jest luźnymi relacjami z Kościołem. W świadomości młodych Białorusinów instytucja religijna, którą jest dany Kościół nie warunkuje czy determinuje siły związku z sacrum. Można ten fakt interpretować sytuacją z przeszłości, kiedy funkcjonowanie instytucji religijnych było znacznie ograniczone, a praktyki wykonywano potajemnie i mimo to społeczeństwo nie utraciło wiary. Być może taką nieuzewnętrzną postawę religijną prezentuje cała dzisiejsza młodzież, pomimo dużej deklaracyjności wiary przez siebie i swoich rodziców. Na postawienie takiej tezy upoważnia mnie fakt relatywnie mniejszej częstotliwości praktykowania przez wszystkich badanych z Białorusi niż z Polski. Generalnie można podkreślić, że religijność respondentów z Białorusi ma odmienny charakter i nie jest tak silnie warunkowana praktykami religijnymi.

Tabela 6. Rangowy układ źródeł wiary — młodzież polska (w %)

Pozycja rangowa	Podstawa wiary	Odsetek osób wyrażający główną podstawę swojej wiary
1	Wewnętrzne przekonanie i własne przemyślenia	45,2
2	Rodzinna tradycja i wychowanie religijne	34,3
3	Osobiste przeżycia i doświadczenia życiowe	9,9
4	Wpływ Kościoła, księży i nauk kościelnych	5,9
5	Niemożliwość wyjaśnienia pochodzenia świata i człowieka	4,7

Przedstawienie stosunku badanych do podstaw (źródeł) wiary w sposób rangowy pozwala uchwycić motywy, jakimi kierowali się studenci w procesie budowy swojej religijności. Ponad 80% respondentów stwierdziło, że wewnętrzne przekonania, własne przemyślenia oraz tradycja rodzinna są czynnikami, które zasadniczo wpłynęły na ich stosunek do religii. Z ilości-

wej analizy źródeł wiary wynika, że tylko dla 5,9% Kościół jest instytucją, która wpływa na ich wiarę. Głęboko zastanawia nikła akceptacja Kościoła, księży i nauk kościelnych w kwestii źródeł wiary aktualnych członków Kościoła. Można przypuszczać, iż Kościół w dalszym ciągu pełni w świadomości studentów funkcje pozareligijne, dryfując w sferę tradycji i obyczaju. Trudno jest jednoznacznie potwierdzić taki pogląd, ale jest to wyraźny sygnał mówiący o nieadekwatności funkcji i roli typowo religijnej, którą z założenia winien pełnić Kościół. Moje domniemania częściowo potwierdza E. Wysocka, która analizując postawy niewiary stwierdza, że „kategorią wybijającą się tu ze względu na jej istotność dla badanych jest niechęć do Kościoła i osób duchownych (25,56%), co wskazuje, iż może to być ważny czynnik kształtowania się postaw areligijnych młodzieży, a więc niewątpliwie odgrywający rolę przeciwną do zamierzonej przez Kościół”⁸.

Tabela 7. Autodeklaracja wiary a stosunek do jej podstaw — młodzież polska (w %)

	Wewnętrzne przekonanie	Wpływ Kościoła i księży	Rodzinną tradycją	Osobiste przeżycia	Niemożliwość wyjaśnienia pochodzenia świata i człowieka
Głęboko wierzący	50	0	30	20	0
Wierzący	48,5	7,8	33,5	8,6	1,4
Niezdecydowany	34,5	3,4	48,3	6,9	6,9

Powyższe zestawienie celowo ograniczam do kategorii głęboko wierzący, wierzący i niezdecydowany, ponieważ dwie pozostałe kategorie — obojętny i niewierzący — stanowią w badanej próbie niewielki odsetek i poddawanie analizie ich odpowiedzi miałyby małą wartość poznawczą i mogłyby doprowadzić do wypaczeń interpretatorskich.

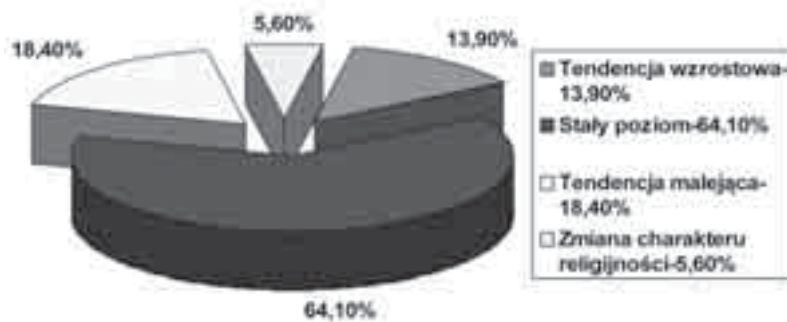
Taka konfiguracja danych podkreśla osobisto-rodzinne źródła wiary. W dalszym ciągu dominuje religijność oparta o przekaz rodzinny. Młodzi ludzie, którzy w procesie socjalizacji pierwotnej zinternalizowali podstawowe prawdy, normy i zasady religijne, u progu życia dorosłego posiłkują się wartościami ukształtowanymi w środowisku rodzinnym. Stąd prawdopodobnie tak niska akceptacja nauk kościelnych oraz niemożliwość pogodzenia dogmatów religijnych z osiągnięciami nauki.

Jedną z cech religijności ludowej jest wysoki udział wiernych w praktykach religijnych oraz brak rozwoju religijności osobowej i ewangelicznej. Z pewnością na taki stan miał wpływ funkcjonowanie Kościoła w społeczeństwie polskim na przestrzeni dwóch ostatnich wieków, a wiązało się to z pełnieniem funkcji pozareligijnych. Władysław Piwowarski, opisując Kościół w Polsce, wyodrębnia następujące cechy: integracja, masowość, urzęd-

⁸ E. Wysocka, *Religijność...*, s. 99.

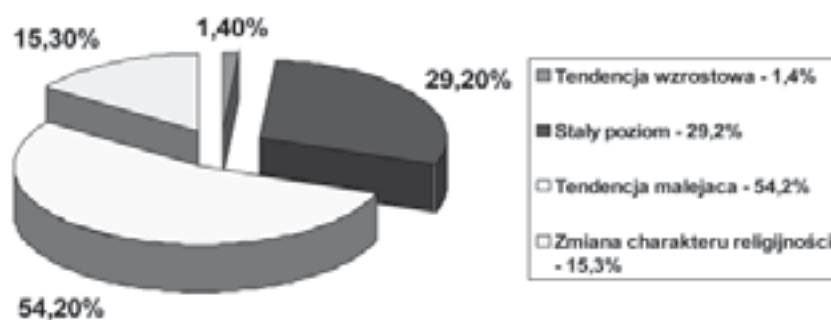
dowość, ekspansywność, opiekuńczość⁹. Wyłonienie się tych cech uwarunkowane było funkcjonowaniem Kościoła w systemie totalitarnym. Wówczas taki kierunek działalności przyniósł efekt w postaci wysokiego prestiżu Kościoła. W końcu lat 1980. był on najbardziej wiarygodną instytucją w naszym społeczeństwie. Negatywną cechą tak ukierunkowanego Kościoła jest swoista stagnacja rozwoju religijności osobistej.

Diagram 3. Postrzeganie rozwoju własnej religijności — młodzież polska

Deklarując rozwój własnej religijności, aż 64,1% stwierdza, że ich religijność jest na stałym poziomie. Takie określenie oznacza brak poszukiwań i odkryć nowych pokładów swojej wiary. Jest to kolejny wskaźnik, który podkreśla ludowy charakter religijności badanych. Porównując wyniki badań studentów pochodzących ze środowiska miejskiego możemy zauważyć znaczne różnice w danych. Religijność studentów PWSZ jest na stałym poziomie, tendencję wzrostową deklaruje 13,9%, a malejącą 18,4%. Natomiast w grupie porównywalnej u połowy badanych przeważa stagnacja (50,56%), tendencje wzrostową uznaje 16,7%, a malejącą 25,3% młodzieży.

Diagram 4. Postrzeganie rozwoju własnej religijności — młodzież białoruska

⁹ W. Piwowarski, *Socjologia religii...*, s. 268

Młodzież białoruska w 54,2% postrzega spadek swojej religijności. Natomiast 29,2% uznaje, że ich religijność jest na stałym poziomie, a tylko 1,4% deklaruje tendencję wzrostową. Na podstawie tego zestawienia nie możemy powiedzieć, iż religijność jest utrwalona w świadomości badanych. Świadczy o tym duża zmiana charakteru religijności, jak również deklarowany spadek. Trudno jest zrozumieć sytuację, w której młodzież, będąc na etapie poszukiwań i kształtowania światopoglądu, tak jednoznacznie odrzucała bądź dystansowała się wobec społecznych przejawów religijności. Sądzę, iż odpowiedzi na ten stan należy poszukiwać w szerokim kontekście funkcjonowania społeczeństwa białoruskiego, jego tradycji i współczesności. Z pewnością tego typu badania nie są w stanie wyjaśnić tego kontekstu, a jedynie ukierunkować dalsze badania na szczegółową diagnozę społeczeństwa białoruskiego.

Tabela 8. Rozwój własnej religijności (w %)

	Tendencja wzrostowa	Stały poziom	Tendencja malejąca	Zmiana charakteru religijności
Młodzież polska	13,9	64,1	18,4	5,6
Młodzież białoruska	1,4	29,2	54,2	15,3

Rozpatrując problem rozwoju religijnego należy stwierdzić, iż badani obu grup określili swoją religijność na różnym poziomie. W obu przypadkach stosunek tendencji wzrostowej do malejącej jest niekorzystny dla wzrostu. Jest to symptom spadku religijności młodzieży. Przy czym spadek religijności w ocenie młodzieży białoruskiej jest znaczny. Takie zestawienie jeszcze w żadnym wypadku nie przesądza o zdecydowanym spadku rzeczywistej religijności, ponieważ na podstawie dotychczas przedstawionych danych widzimy daleko idącą niespójność w przypadku młodzieży białoruskiej. Niespójność owa dotyczy głównie stopnia autodeklaracji wiary a praktyką religijną czy postrzeganiem swojej religijności. Ten problem świadczy o niejednoznacznym rozumieniu terminu religijność, który dla respondentów wywodzących się z różnych środowisk oznacza co innego.

Dotychczasowe analizy potwierdzają instytucjonalny charakter religijności badanych z Polski. Religijność studentów PWSZ ma stały, ugruntowany tradycjami środowiskowo-rodzinnymi charakter. Taką tezę dobitnie ilustruje analiza stosunku rodziców i badanych do religii. Ogólnie trzeba stwierdzić, że rodzice badanych to osoby wierzące, przy czym odsetek wierzących matek — 95,6% jest wyższy od wierzących ojców — 73,1%. W przypadku badanej młodzieży płeć również stanowi zmienną, która wykazuje, że studentki są bardziej religijne — 85,4%, od studentów — 77,4%. Porównując stosunek wiary dzieci do rodziców w przypadku kobiet następuje ponad 10-procentowy spadek religijności u córek, natomiast wśród

mężczyzn synowie wykazują nieznaczny — 4-procentowy wzrost religijności niż ojcowie.

Ten typ religijności ma charakter ludowy, gdyż dominuje w niej rytualizm wyrażony częstotliwością praktyk religijnych, a nie postawą ewangeliczną. Badający polską religijność socjologowie podkreślają, że podstawową jej cechą jest wysoki udział w praktykach religijnych, przeważnie organizowanych przez Kościół. Stąd fizyczne określenie stosunku do wiary społeczeństwa polskiego możemy nazwać kościelnością bądź ukościelnieniem.

Badana młodzież również deklaruje wysoki poziom swoich praktyk, ponieważ 81% badanych studentów stosunkowo regularnie praktykuje. Trudno natomiast podczas analizy ilościowej jednoznacznie określić jaki rodzaj motywacji dominuje w stosunku badanych do wiary i praktyk. Jedynie można domniemywać, że religijność studentów ma w dalszym ciągu ludowy charakter, na który w dużym stopniu składa się rodzinna tradycja i sposób wychowania, co wyraża się w instytucjonalnym stosunku do religii. Moje domniemania potwierdza stały poziom religijności studentów. Dla 64,1% z nich religijność posiada niezmienny wymiar i charakter, prawdopodobnie taki, jaki został ukształtowany w wyniku socjalizacji pierwotnej pod wpływem rodziców, rówieśników czy sąsiadów. Jedynie 13,9% uznało, że w ostatnim czasie nastąpił wzrost ich religijności. Brak odkrywania pokładów własnej religijności świadczy o zastoju i niezmienności postaw wobec religii. Wraz z podnoszeniem swoich kwalifikacji zawodowych czy wykształcenia ogólnego u ponad 80% badanych nie zauważono jakichkolwiek symptomów zmian w tym kierunku. Uwarunkowanie religii wynika z tradycji, w której badani wzrastali, nabywali wartości i normy oraz trwają w niej ciągle nie wykazując większego ożywienia w sferze religijności.

Inne tendencje religijności można było spostrzec porównując wyniki badań młodzieży akademickiej wywodzącej się z różnych środowisk, co pozwoliło uchwycić różnice w zakresie autodeklaracji wiary, jej źródeł oraz rozwoju.

Natomiast religijność młodzieży białoruskiej ma bardziej skomplikowany charakter. Należy jednoznacznie stwierdzić, iż niniejsze zestawienie tylko w minimalnym stopniu charakteryzuje specyfikę religijności. Ogólnie należy odnotować, iż zamieszkiwanie w bezpośrednim sąsiedztwie nie wpłynęło na ujednoczenie charakteru religijności. Ważny więc jest kontekst kulturowo-społeczny, który bezpośrednio wpływa na specyfikę postaw religijnych. Charakteryzując religijność młodzieży białoruskiej należy uwzględnić następujące cechy:

1. W przypadku stosunku rodziców do wiary nie zauważyłem istotnych różnic między opinią młodzieży polskiej i białoruskiej. Obie grupy stwierdziły, iż ich rodzice w zdecydowanej większości są ludźmi wierzącymi i głęboko wierzącymi.

2. Niewielkie różnice między porównywalnymi grupami występują w aspekcie autodeklaracji wiary. Generalnie mężczyźni białoruscy charakteryzują się niższym poziomem swojej wiary, a 17,3% deklaruje niewiarę.

3. W przypadku praktyk religijnych sytuacja jest bardziej zróżnicowana. Ogólnie młodzież polska częściej praktykuje od swoich rówieśników z Białorusi.

4. Młodzież białoruska na niskim poziomie określa rozwój swojej religijności. Widzimy, że 54,2% badanych stwierdziła spadek religijności. Natomiast młodzież polska ogólnie deklaruje na stałym poziomie.

5. Wskazane różnice i zbieżności nie są uwarunkowane przynależnością wyznaniową badanych. Konfesja jako zmienna nie ma wpływu na postawy badanych w wybranych aspektach religijności.

Zaprezentowana różnorodność postaw religijnych w sposób jednoznaczny ponagła badaczy do głębszej i szerszej analizy przedstawionych problemów i prowadzenia systematycznych badań, które umożliwią wyjaśnienie złożonych kwestii. Informuje nas o tym, że stosując te same techniki badawcze w różnych środowiskach możemy uzyskać rozbieżne efekty badawcze. W przypadku tych badań po raz kolejny zostaliśmy doświadczeni trudnościami metodologicznymi, z jakimi spotykają się badacze penetrujący obszar badawczy, który wyznacza religia.

Niniejsze opracowanie tylko w ogólny sposób opisuje istotę religijności, eksponuje bowiem jej wymiar instytucjonalny. W bliskiej przyszłości należałoby ten problem rozwiązać w sposób szczegółowy uwzględniając więcej wskaźników określających pełną postawę studentów wobec religii. Mam jednak nadzieję, że poruszone tutaj zagadnienia wzbudzą refleksję wśród czytających i pozwolą głębiej spojrzeć na kwestię dzisiejszego stosunku młodzieży do religii.

Literatura

1. Borowik I., *Procesy instytucjonalizacji i prywatyzacji religii w powojennej Polsce*, Kraków 1999.
2. Libiszowska-Żótkowska M., *Postawy inteligencji wobec religii*, Warszawa 1991.
3. Mariański J., *Religijność w procesie przemian*, Warszawa 1991.
4. Piwowarski W. (wybór), *Socjologia religii. Antologia tekstów*, Kraków 1998.
5. Wysocka E., *Religijność a tolerancja. Obszary zależności*, Kraków 2000.

Змест

Умовы для практыкавання рэлігійнага жыцця і выхоўвання моладзі ў гэтай галіне ў Польшчы і Беларусі былі зусім адрозныя. У перыяд камунізму ў Польшчы Каталіцкі касцёл быў адным з найважнейшых інстытутаў, якія ўплывалі на фармаванне тоеснасці жыхароў краіны, затое ў Беларусі жорсткае стаўленне ўлад да рэлігійных арганізацый спрычынілася да таго, што апынуліся яны на абочыне публічнага жыцця. Толькі пасля развалу СССР стварыліся ўмовы для свабоднай рэлігійнай дзейнасці. Параўнанне рэлігійнасці студэнцкай моладзі з Бelay-Падляшскай і Брэста — гарадоў, распаложаных непадалёк сябе, але раздзеленых дзяржаўнай мяжою, указвае як палітычныя, так і грамадска-культурныя абумоўленасці, якія ўплываюць на іх светапоглядныя пазіцыі. Польшкія і беларускія студэнты ў пераважнай большасці выводзіліся з сем'яў, у якіх абое бацькоў былі веруючымі. Некалькі гадоў пасля падзення камунізму адсотак веруючых у Брэсце аказаўся падобны як і ў Бelay-Падляшскай. Адсотак веруючых мужчын сярод студэнцкай моладзі ў Бelay-Падляшскай удвая большы чым у Брэсце, дзе большасць праяўляла нерашучаць, абьякаваць аб заяўляла, што не верыць.